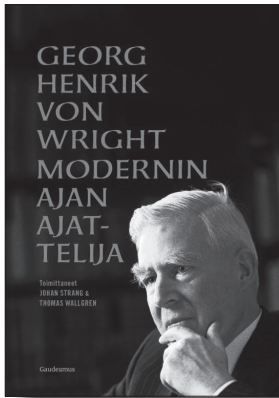

Georg Henrik von Wright: modernin ajan ajattelijana

Arto Mutanen

Johan Strang & Thomas Wallgren (toim.), 2020, Georg Henrik von Wright: modernin ajan ajattelijana, Tallinna: Gaudeamus

Johan Strang ja Thomas Wallgren ovat toimittaneet kirjan Georg Henrik von Wright: modernin ajan ajattelijana, joka tarkastelee von Wrightin esseetuotantoa. Kirjassa eräs keskeinen teema on von Wrightin tuotannon sisäinen jännite akateemisen filosofian ja ajankriittisen esseistin välillä. Tämä tuo esiin kiinnostavia puolia von Wrightin ajattelusta ja toiminnasta, mutta samalla myös siitä ajasta, jolloin von Wrightin työskenteli. Von Wrightin kirja *Tiede ja ihmisjärki* nousi laajan julkisen keskustelun kohteeksi ja von Wrightin rooli julkisena intellektuellina nähdään juuri tämän kirjan kautta. Kuitenkin von Wrightin esseetuotanto alkoi jo hänen nuoruudessaan.

Von Wright tarkastelee kirjan *Tiede ja ihmisjärki* herättämää keskustelua seuraavalla tavalla. ”Puheenvuorossaan Allardt otti kantaa kahteen äärimmäisyyteen. Toista voisi kutsua naiiviksi teknologisen kehityksen myötäilemiseksi – toista tämän kehityksen kriittikömmäksi hylkäämiseksi. Yhtä vähän kuin Allardtia itseään voi syyttää edellisen kannan omaksumisesta, voi minua sanoa jälkimmäisen puolestapuhujaksi.” (von Wright 1992, 121) Kuitenkaan tuolloin käyty keskustelu ei kaikilta osin täyttänyt ns. rationaalisen keskustelun piirteitä, vaan keskustelussa tuli esiin esimerkiksi tunnepitoinen argumentointi, jolloin varsinainen asia jäi ainakin jossain määrin pimentoon. Edelleen von Wright tuo esiin, että häntä on luonnehdittu ”tuomiopäivän profeetaksi ja todellisuudelle vieraan (”romanttisen”) antiteknologian edustajaksi”. Hän ei pysty ymmärtämään, miten tällaiset luonnehdinnat ovat syntyneet.

Nykylukijan on vaikea ymmärtää monia keskustelun saamia piirteitä. Kirja tuo kiinnostavalla tavalla esiin muutoksia niin intellektuellin roolissa kuin laajemmin yhteiskunnassa. Kirja pureutuu sekä von Wrightin ajatteluun että aikakauden intellektuaaliseen ilmapiiriin. Anna-Stina Lindholmin artikkelissa tulee esiin, miten monet ongelmallisiksi koetuista asioista ovat tulleet yleisesti hyväksytyiksi. Anna-Stina Lindholm on kuvailut keskustelua, jossa hän ja

joukko nykypäivän lukiolaisia yrittivät käydä läpi tätä von Wrightin ajattelua: Lukiolaiset toteavat yksinkertaisesti, että ”tonhan nyt kaikki tajuaa”. Tällainen itsestäänselvyys ilmentää muutoksia, joita on tapahtunut ajattelussamme.

Kuitenkin tulee huomioida, että *Tiede ja ihmisjärki* ”oli asettanut kyseenalaiseksi eräitä syvään juurtuneita, puolittain tiedostamattomia ja siksi tabuoituja käsitteitä edistyksestä, kehityksestä ja meitä monia ahdistavan tulevaisuuspelon syvemmistä syistä” (von Wright 1992, 122). Ilkka Niiniluoto otti keskusteluun kantaa laajassa artikkelissaan Helsingin Sanomissa 1.2.1987. Niiniluoto tuo esiin von Wrightin kielellisen hienouden toteamalla, että ”von Wrightin tyyli on kaunopuheisuudessaan niin tehokas, että ajatuksen kirkkaudesta huolimatta se voi olla alitis väärinkäsityksille”. Kuitenkin kieli on alati muuntuva ja siten nykylukijalle von Wrightin kieli saattaa olla vaikeasti lähestyttävää. Kirjassa von Wright kielestä, ja kielestä ja esitystavoista laajemminkin, keskustelevat artikkeleissaan Nora Hämäläinen, Merete Mazzarella ja Anna-Stina Lindholm.

Niiniluodon mainitsema ajatuksen kirkkaus tulee erityisesti esiin von Wrightin esseiden rakenteellisessa hienovaraisuudessa, jota Mazzarellan artikkelin otsikko ”tempu, jolla totuus paljastetaan” kuvaa erinomaisesti. Mazzarella tarkentaa tekstissään otsikkoa sanomalla, että ”[m]itä esse on

kirjailijalle, sitä koe on luonnon-tutkijalle”. Luonnontieteellisessä kokeessa etsitään joidenkin tekijöiden funktionaalisia riippuvuussuhteita, joiden nojalla on mahdollista selittää tai ennustaa.

Thomas Wallgren luonnehtii von Wrightin näkemyksen, että ”[k]okeiden tekeminen taas edellyttää, että voidaan mielekkäästi puhua tietyyntyyppisistä tapahtumista, nimittäin niistä, jotka kokeen suorittaja panee tietoisesti tapahtumaan.” Esseisti eksplikoi ajatuskokeita, jotka tuovat esiin tiettyjä olemassa olevia tendenssejä. Tämä tulee hyvin esiin von Wrightin (1987, 11) sanoessa, että ”[e]n pyri ennustelemaan, millainen tulevaisuus on, vaan millainen se *saattaa* olla, jos siihen projisoidaan ne suuntaukset, jotka tällä hetkellä ovat näkyvissä”. Tämän menetelmän tarkoitus ei ole luoda ”uhkakuvia”, vaan kehottaa ”ihmisiä harkintaan ja mielenmalttiin” (von Wright 1992, 123). Ei ole kuitenkaan mitään selvää tai yksiselitteistä tietä ulos jännitteisestä tilanteesta. Von Wrightin mukaan meillä on perustaltaan kaksi erilaista tapaa löytää tie ulos ongelmista, joita Wallgren luonnehtii seuraavalla tavalla: ”joko tieteellis-tekninen kehitys luo uusia ratkaisuja itse aiheuttamiinsa ympäristö- ja kehitysongelmiin tai ihmiset päättävät luopua talouskasvusta ja aineellisesta yltäkylläisyydestä”.

Von Wright toi esiin oman kaksijakaisuutensa ajattelijana ja kirjoittajana. Yhtäältä oli akateeminen ja tieteellinen filosofi, jonka työ ja tuotanto tunnetaan edelleen hyvin akateemisissa filosofisissa piireissä. Toisaalta on julkinen intellektuelli, joka kirjoitti laajemmalle yleisölle. Näiden kahden roolin tai identiteetin välillä oli

jännite, josta von Wright puhui myös itse. Von Wright (1992, 20) toteaa, että hänellä on ollut kaksi filosofista ”isähahmoa”: ”Kaila oli tehnyt minusta loogisen positivistin tai empiristin. Wittgenstein puolestaan hävitti *tämän* filosofisen minäni juuriaan myöten.” Von Wrightin tieteellinen puoli on edelleen ammattifilosofien piirissä tiedetty ja tunnustettu. Von Wright tunnetaan tiedemaailmassa myös filosofian ulkopuolella, kuten Aulis Aarnion artikkelista tulee esiin. Oikeastaan Aarnion artikkelin kiinnostava piirre on von Wrightin eri puolien merkitys oikeusteorian kannalta. Kailan istuttama looginen positivismi, joka myöhemmin kehittyi analyttiseksi filosofiaksi, edustaa tieteellistä filosofiaa. Kuitenkin Kaila oli filosofina varsin laaja-alainen, kuten hänen kirjansa ”Syvähenkinen elämä” hyvin tuo esiin. Von Wright jatkaa tätä laaja-alaista perinnettä. Suomalaisessa analyttisessä filosofiasa laaja-alaisuus on pikemminkin sääntö kuin poikkeus, kuten esimerkiksi Jaakko Hintikan tai Ilkka Niiniluodon tuotannot osoittavat. Tässä on merkittävä ero Suomen ja Ruotsin välillä, kuten Johan Strang artikkelissaan tuo esiin.

Von Wrightin rooli julkisena intellektuellina on hankalammin jäsenyvä asia. Kirjassa tarkastellaan monista näkökulmista von Wrightin tuotannon sisäistä jännitettä. Vaikka nämä kaksi puolta ovat – myös kielellisesti – erilliset ja jännitteisessä suhteessa toisiinsa, on niiden välille rakentunut kiinnostavia siltoja, tai päästään jopa ”synteesiin von Wrightin kahden filosofisen minän välillä” kuten Bernt Österman artikkelissaan toteaa. Österman tuo kiinnostavaa valoa von Wrightiin ajattelija-

na tarkastelemalla hänen nuorena kirjoittamiaan esseitä.

Stefan Nygård tarkastelee artikkelissaan intellektuellin muuttuvia rooleja julkisessa keskustelussa. Näin hän kartoittaa kiinnostavia piirteitä von Wrightin toiminnasta intellektuellina ja kirjallisena vaikuttajana. Meille von Wrightin ehkä ”vähän vanhakantainen professorimaisuus” vaikuttaa vaikeasti lähestyttävältä, mutta von Wright loi uutta tapaa toimia kirjoittajana ja intellektuellina. Intellektuellin rooliin liittyy tietty etäisyys, jota von Wright luonnehti toteamalla, että ”filosofialla oli Lockesta Marxiin ja nykyaikaan saakka selvä yhteiskunnallinen tehtävä, jonka tulee kuitenkin jäädä epäsuoraksi”. Von Wrightin jälkeen Suomessa filosofit ovat osallistuneet aktiivisesti. Esimerkkeinä tällaisista aktiivista kirjoittajista ovat esimerkiksi edellä mainittu Ilkka Niiniluoto tai Sami Pihlström.

Kirjassa Wittgenstein tulee voimakkaasti esiin; on ilmeistä, että Wittgenstein oli von Wrightille monin tavoin merkittävä ajattelija. Lars Hertzberg käsittelee artikkelissaan von Wrightin suhdetta Wittgensteiniin systemaattisesti. Von Wrightin ja Wittgensteinin suhde alkoi von Wrightin vieraillessa Cambridgessa vuonna 1939 ja päättyi Wittgensteinin kuolemaan vuonna 1951. Von Wright kirjoitti artikkelit Wittgensteinin teoksista *Tractatus logico-philosophicus* ja *Filosofisia tutkimuksia* esseeit, jotka, Hertzbergin luonnehdinnan mukaan, ”ovat lajinsa pieniä mestariteoksia: tasapainoisia, tiiviitä ja selkeitä esityksiä aineistosta, jonka omaksuminen ja välittäminen on äärimmäisen vaikeaa”. Nämä ovat julkaistu kirjassa *Filosofia, logiikka ja kieli*. Näissä esseissä ilmenee

käsitys, että filosofia on kuvailevaa toimintaa. Tällainen käsitys sopii yhteen ”tieteellisen filosofian” ajatuksen kanssa ja sen ymmärryksen kanssa, että logiikalla on keskeinen merkitys filosofiassa. Von Wrightin analysoidessa Wittgensteinin aiemmin julkaisemattomia muistiinpanoja sisältävää teosta *Yleisiä huomautuksia*, välittyy ajatus, että ”vakaumuksemme, mielipiteemme ja ajatuksemme ovat lujasti kytköksissä ilman muuta omaksumiimme kielipeleihin ja yhteiskunnan hyväksymiin elämäntapoihin”. Näin tulee esiin käsitys filosofiasta kulttuurikritiikkinä. Wittgensteinin filosofia ja myös filosofipersoona on vaikuttanut erittäin paljon von Wrightin käsitteisiin sekä filosofiasta että siitä, miten filosofiaa tulisi tehdä.

Herzbergin artikkelin jälkeen on Bengt Molanderin artikkeli, jonka otsikko on *Tiede rationaalisuuden ja irrationaalisuuden välissä*. On erittäin kiehtovaa lukea nämä artikkelit juuri tässä järjestyksessä. Molander aloittaa artikkelinsa lainaamalla von Wrightin luonnehdintaa tieteestä kirjassa *Tiede ja ihmisjärki*: ”Kaikki, mitä voidaan kohtuullisesti luonnehtia tieteeksi, perustuu vakaumukseen, että ihmiset kykenevät ymmärtämään maailmanjärjestystä.” Tämä luonnehdinta on voinut jossain merkityksessä pitää paikkaansa antiikin Kreikassa, mutta nykyisin tällainen ei vaikuta luonteelta.

Von Wrightin esseetuotannon eräs keskeinen kysymys liittyy juuri tieteen luonnetta ja tieteen asemaa koskevaan pohdintaan. Hänen ”tiedekritiikkinsä on kulttuuri- ja rationaalisuuskritiikkiä: hän moitti rationaalisuuden tai järkevyyden vallitsevaa tulkintaa liian kapeaksi”. Von Wrightin keskeiset huomion kohteet ovat ”yh-

tenäisen maailmankuvan hajoamisen, tekniikan ja luonnontieteiden sulautuminen yhteen sekä irratiionaalinen usko kehitykseen ja edistykseen”. Von Wright tämentää omaa käsitystään artikkelissaan *Teknosysteemi ravistaa jo kansallisuusvaltiota*, joka ilmestyi *Helsingin Sanomissa* 28.1.1987. Von Wright puhuu teknosysteemistä, jolla hän tarkoittaa ”tieteen, teknologian ja teollisuuden liittoa” (von Wright 1992, 163). Ymmärtääksemme, onko uskomamme edistys ollut todellista, tulisi meillä on selkeät kriteerit edistykselle. Von Wright ei epäile, etteikö meillä olisi monikin asia ”niin paljon paremmin kuin ennen” (von Wright 1992, 126). Von Wright tarkastelee tätä teemaa yksityiskohtaisesti artikkelissaan *Edistyksen myytti*. Edistykseen liittyvää problematiikkaa von Wright tarkasteli pitkään ja monipuolisesti, kuten Wallgren tuo esiin. Von Wrightin ajattelua voisi tieteellisen teknisen rationaalisuuden kritiikin suhteen tarkentaa ottamalla tekniikan filosofian systemaattisen tarkastelun kohteeksi (Niiniluoto 2020).

Von Wrightin esseistiikka on rikas ja moni-ilmeinen kokonaisuus, jota kirja tuo hyvin esiin. Von Wrightin esseetuotanto on rakentunut monien perustavien piirteiden varaan, joista Wallgren mainitsee seuraavat viisi: ”loogis-analyttinen filosofia, konservatiivinen saksalainen sivistysperinne, kriittinen teoria, ekologinen kriisitietoisuus ja osallistuvan intellektuellin asema”. Näiden keskinäinen dynamiikka luo sekä jännitteitä että rikkautta von Wrightin teksteihin. Von Wright kykeni kaikkien jännitteisten tendenssien keskellä luomaan rikkaan ja monipuolisen esseetuotannon, jonka kielellinen ja sisällöllinen

rikkaus on vailla vertaa. Tämän Wallgren tiivistää osuvasti seuraavalla tavalla:

”Nähdäkseni von Wright osasi pohjoismaisista ajattelijoina terävimmän tiivistää ja eritellä 1900-luvun ristiriitaisia suuntauksia. Jos arvioni osuu oikeaan, von Wrightin tuotantoon noin ja toimintaan perehtyminen antaa arvokkaan väliseen kaikille niille maailman tällä kolkalla eläville, jotka pyrkivät syventämään itseymmärrystään, selvittämään, millaisia me olemme, millaisia meistä uhkaa tulla ja millaisiksi voimme toivoa tulevamme.”

Kirja on erinomainen johdatus von Wrightin ajatteluun ja hänen kirjalliseen tuotantoonsa. Kirjassa von Wrightin ajattelu kytketään laajempiin asiayhteyksiin, joten kirja on rikas tietopaketti kaikille von Wrightista ja 1900-luvun intellektuaalisesta elämästä kiinnostuneille. Kirja johdattelee lukijan tutustumaan von Wrightin esseisiin ja tuotantoon laajemminkin. Siten kirja toimii lukijan innoittajana omakohtaiselle tutustumiselle. Kirja toimii kuten von Wright kirjoitti kirjan Ajatus ja julistus johdantoon sanoen, että hän toivoi, ”ettei kukaan lukija sanoisi näiden tutkielmien säästäneen häneltä vaivan itse tutustua niiden pohjana oleviin kirjallisiin lähteisiin. Kaikkein vähimmin olen tahtonut säästää keneltäkään ajatteleminen vaivaa”. Kuten havaitsimme, että Lindholmin esitellessä nykyiset lukiolaiset pitivät tiettyä von Wrightin perustavia ajatuksia lähtökohdiltaan selvinä. Ehkä nuoret sukupolvet kykenevät lukemaan von Wrightin esseetuotantoa vailla vahvoja ennakkoluuloja, joita esiintyi vielä ainakin 1980- ja 1990-luvuilla.

Von Wrightin essee ”Tieteenfilosofian kaksi perinnettä” on erinomainen valinta kirjan viimeiseksi luvuksi. Essee on esityö von Wrightin kansainvälisesti arvostettuun kirjaan *Explanation and Understanding* (1971), josta akateemisessa maailmassa edelleen keskustellaan. Suomalaiseen keskusteluun voi tutustua lehden Tiede & edistys numerosta 4/2011. Kirjassa tätä kirjaa ja sen merkitystä tarkastellaan useissa kohdissa. Erityisesti Risto Volasen artikkelista tulee esiin kirjan akateemisen

merkityksen lisäksi myös sen suuri käytännöllinen merkitys. ■

Viitteet

ILKKA NIINILUOTO, (1987). Taistele van pessimistin elämänviisaus: G. H. von Wright puhuu ihmisen ja järjen puolesta, Helsingin Sanomat 1.2.1987.

ILKKA NIINILUOTO, (2020). Tekniikan filosofia, Tallinna: Gaudeamus

GEORG HENRIK VON WRIGHT, 1961, Ajatus ja julistus, Porvoo: WSOY

GEORG HENRIK VON WRIGHT, (1971). *Explanation and Understanding*, London: Routledge & Kegan Paul

GEORG HENRIK VON WRIGHT, (1982). *Logiikka, filosofia ja kieli*, Keuruu: Otava

GEORG HENRIK VON WRIGHT, (1987). *Tiede ja ihmisjärki*, Helsinki: Otava

GEORG HENRIK VON WRIGHT, (1987). ”Teknosysteemi ravistaa jo kansallisvaltiota”, Helsingin Sanomat 28.1.1987

GEORG HENRIK VON WRIGHT, (1992). *Minervan pöllö*, Helsinki: Otava, 172–195.

tiede politiikka

Tilaa Tiedepolitiikka

Lukeminen on hyödyllistä ja hauskaa

Vuosikerta kotiin kannettuna neljä kertaa vuodessa
42 €.

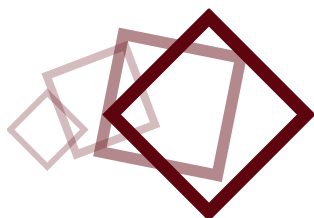
Irtonumero 12 € saatavissa
Tiedekirjasta tai
Kirjakauppa Kaisa-talon Kirja & Kahvista

Tilaukset, nimen- ja osoitteenmuutokset
sähköpostitse osoitteeseen:

toimisto@tiedepolitiikka.net

Ole hyvä ja sisällytä viestiisi nämä tiedot:

Nimi, osoite, viestin aihe (tilaus, nimen tai
osoitteen muutos

EDISTYKSELLINEN
TIEDELIITTO
PROGRESSIVA VETENSKAPSFÖRBUNDET

Liity Tiedeliiton jäseneksi!

toimisto@tiedeliitto.net

www.tiedeliitto.net

Edistyskeskellisen tiedeliiton jäseneksi voivat liittyä kaikki liiton toiminnasta kiinnostuneet.

Jäsenmaksut vuonna 2021

- Yhteisöjäsenmaksu 130 €
- Jäsenmaksu 37 €
- Opiskelijat 22 € (Perustutkinnon suorittaneille opiskelijoille 1. jäsenvuosi maksuton.)

Jäsenedut

- Saat Tiedepolitiikka-lehden neljä kertaa vuodessa painettuna, sekä sähköisenä
- Kutsut liiton keskustelutilaisuuksiin ja seminaareihin
- Alennuksen Edistyskeskellisen Päiven osanottomaksuista
- Pääset vaikuttamaan asioihin tuomalla näkemyksesi esiin yhdistyksen kokouksissa.